

TOPONIMIA MUNICIPIULUI AIUD

Prof. LUMINIȚA MACARIE

Școala Gimnazială "Ovidiu Hulea" Aiud

ABSTRACT: *Toponymy of Aiud city. Communication aims to bring readers' attention some aspects of the use of place names Aiud specific administrative area of the city.*

Keyword: *city, toponymy, mountain range, county, etymology.*

Municipiul Aiud este situat în culoarul depresionar, axat pe cursul mijlociu al Mureșului, pe DN 1, șoseaua europeană E81, la contactul celor trei mari unități geografice: Câmpia Transilvaniei la N-E, Podișul Târnavelor la S-E și Munții Apuseni la vest. Coordonatele geografice sunt date de paralela de 46° 18' 44" latitudine nordică și meridianul de 23° 43' 45" longitudine estică. Cotele de altitudine sunt: 258 m în zona centrală, 270 m pe dealul Cocoșu, 367,2 m pe Dealul de Strajă – Orhegy.

Aiudul este așezat de o parte și de alta a șoselei naționale București – Cluj – Oradea, a liniei ferate cu aceeași rută, pe malul drept al Mureșului, la aproape 20 km de masivul muntos Pleașa (1259 m). Orașul este străbătut de Valea Aiudului care confluează în partea de E a orașului cu râul Mureș.

Prima atestare documentară a localității Aiud datează din data de 7 noiembrie 1293, printr-un act emis de regele Ladislau al IV-lea al Ungariei. Într-un alt document din 1299 apare sub numele „moșia Aiudului”, aparținând bisericii romano-catolice de la Alba Iulia. În anul 1302 aici sunt colonizați sași. În secolul al XIV-lea se construiește cetatea Aiudului, având opt turnuri de apărare. Cetatea este ocupată în anul 1432 de către oastea țăranilor răsculați, dar abandonată repede de către aceștia. În anul 1462 localitatea primește statutul de oraș-târg. În anul 1600 este incendiată de trupele generalului Basta, iar în anul 1658 aici se mută centrul politico-administrativ al comitatului Alba ca urmare a devastării orașului Alba Iulia de către turci, deși Aiudul însuși este pustiit în același an

de către tătari. În anul 1704 trupele austriece incendiază din nou Aiudul. În ianuarie 1849, în timpul revoluției au loc lupte între românii conduși de Axente Sever și insurgenții maghiari, în urma cărora orașul ia foc în bună parte.

De la fondarea localității Aiud, așezarea umană de aici a avut diferite organizări teritoriale. În timpul romanilor localitatea s-a ridicat la rangul de Pagus - circumscripție teritorială urbană - pentru ca în secolul al XIV - lea să devină Târg (oraș).

Denumirea localității Aiud

În actele oficiale, veacuri de-a rândul orașul Aiud era cunoscut sub denumiri latinești, grecești, germane, maghiare sau maghiarizate și românești.

După Lexiconul Pallas, numele orașului este pus în legătură cu așezarea acestuia, lângă VIA ANNIA – drumul de la Alba Iulia la Cluj-Napoca.

Unii autori leagă numele orașului de onomasticul latin Aegidius, călugăr ce a slujit în partea locului, după care orașul s-ar fi numit Aegidiopolis, de unde derivă denumirea maghiară: Egyed, Enyed, Nagy Enyed.

În timpul stăpânirii romane, între Apulum și Potaissa, s-a construit un alt oraș, Aiud Oppidum, nume de unde se presupune că rezultă Aiudul.

Menționat pentru prima dată în Evul Mediu, se amintește cu titlul de Moșia Aiudului, de fapt “posesia Enyed”, care aparținea bisericii romano-catolice din Alba Iulia.

Centrul municipiului Aiud

Un alt autor, în *Lexiconul Geografic al Transilvaniei*, este de părere că denumirea românească de Aiud, ar deriva prin anagramare de la apostolul Iuda Tadeul.

În *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*” de Coriolan Suciu, prima nimore pentru Aiud a fost cea daco-romană, Brucla, fapt ce a determinat pe mulți localnici să identifice geografic Aiud=Brucla. Pe harta lui Castorius, apoi a lui Peutinger, printre cele 45 de localități de

pe teritoriul Daciei figurează și Brucla, dar e localizată la “12 mile romane, nord de Apulum” ceea ce înseamnă doar 19 km, ori distanța Alba Iulia – Turda este de 30 km. După Pârvan și Tamacsek, în limba dacilor rucla” ar însemna strâmtoare.

Denumirile pe care le-a avut Aiudul, consemnate de Coriolan Suciu în “*Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*”, sunt redată în ordine cronologică în Tabelul nr. 1.

Tabel nr. 1

Nr. crt.	Denumirea	Anul
1.	Brucla	
2.	Enyed	1299
3.	Enydin	1303
4.	sacerdos de Enyd, de Enitrino, de Enedino	1332
5.	Enydino	1334
6.	villa Emduio, villa Enedino	1341
7.	oppidum Enyed	1462
8.	Nagyenyed	1505
9.	Enied	1596
10.	Nagy Enyed	1658
11.	Enyed	1733
12.	Nagy Enyed	1760
13.	Enyeden	1808
14.	Ajudu	1839
15.	Ajud, Strassburg	1850
16.	Nagy Enyed, Gross – Enyed, Strassburg, Aiud	1854

Aiudul, era menționat ca denumire și în dialect sășesc, astfel: Anjet, Angetu, Strosbrich, în germană: Strassburg am Mieresch, Grossenyed, Engeten, Egystadt.

Denumirea zonelor topografice ale orașului Aiud

Bercul de Jos, u. (Alsa berek), zona din partea dreaptă a luncii Mureșului, zonă industrială aparținând fostei Întreprinderi Metalurgice Aiud

Bercul Călugarului, u., (Baratok berke), zonă de luncă în dreptul Ciumbudului care în trecut aparținea Parohiei Romano-Catolice (barat = călugăr)

Bercul Ciorilor, u., (Csoka berek, este situat în zona văii Mureșului mort, unde în trecut era o pădure de stejar, azi teren arabil.

Bercul Lippai, u., (Lippai berek), zonă situată în lunca Mureșului pe malul drept, , denumirea provenind de la numele proprietarului din sec. al XVIII – lea

Bercul Pietros, u., (Koberek), o zonă de râpă cu pietrișuri între coasta Aiudului și Valea Lupului (KO = piatră)

Cetățuie, (sarvar domb), un loc pe partea dreaptă a Mureșului, în dreptul comunei Rădești, unde arheologii au făcut descoperiri importante din epoca bronzului

Ciulinară, u., (Bogancsos) (bogancs = ciulin), situat în vale față de culmea Helos sau Pata, în trecut datorită solului nefertil creșteau doar ciulini.

Fața Hellos (Hellos), o zonă însoțită, în partea de est a municipiului Aiud, pretabilă culturilor viticole și pomicole (hel = luminos –germ.)

Cârligatul Mare, u., (Nagyhoragas) (borog = cârlig), zonă agricolă cu formă de cârlig.

Coasta Aiudului, u., (Borsofold), situat în stânga văii Lupului, având un sol nu foarte roditor unde în trecut se cultiva în special borceașul.

Coasta Lungă, u., (Hosszu), cuprinde prelungirea versantului nordic al Dealului de Strajă, zonă pomicolă și viticolă.

Capelai, deal (Kapolnadomb) (kapolno = capelă, domb = dâmb), este situat în Parcul Municipiului Aiud, unde în trecut a fost construită o capelă în cinstea Sf. Egidius).

Cocoșul, deal, (Kakasdomb), 270 m, situat pe drumul Teiușului, azi strada T. Vladimirescu.

Furcii, deal, (Agastodomb), zona cimitirului român, unde în evul mediu erau executați condamnații prin diferite spânzurătoare..

Dealul de Strajă sau Pândarul (Orhegy), deal, cel mai înalt punct topografic, alt. 368 m, în partea de nord a mun. Aiud pe care actualmente se află montat un releu de televiziune și care în trecut avea rol strategic de pază militară, cu vedere pe întreaga vale a Mureșului.

Totuța, deal (derivat din germanul Tothen Gasse – strada morților, apoi maghiarii vor spune TOTH UTCA – strada Toth, iar românii, strada Totuța), deal situat în vecinătatea de vest a Dealului Cocoșul.

Dealul și Coasta viilor (Reteș), zonă viticolă pe versantul sudic al Dealului de Strajă.

Zorilor (Grintieni), deal situat în vecinătatea cimitirului reformat, zonă viticolă și pomicolă.

Făget (Bukkös), deal , o zonă împădurită la început cu arbori de fag, azi cu stejar.

Grebănuș (Gerepen), zonă pomi-viticolă, în sud-vestul localității, prelungire a pădurii Herja.

Herja ((Herzsa) (denumirea derivă din expresia germană Herr Schau = priveliște domnească cunoscută pentru peisajul natural plăcut, loc în care populația Aiudului ieșea la iarbă verde cu ocazia sărbătorilor), culme deluroasă situată la S-SV de localitatea Aiud, vestită pentru cultuar viței de vie precum și pădure de stejar și carpen. Sub Herja se găsește pășunea IAS Aiud.

Groapa Birăului (Birogrodre), V. din pădurea Făget în care se presupune că a fost ucis un primar (Biro) în trecut și aruncat în groapă.

Groapa bufnițelor (Bagolylyuk), situată în

zona Mureșului mort acoperită cândva cu pădure de stejar și unde veneau bufnițele la vânatoare (Bagojj = bufniță).

Gropile olarului (Fazekasok), este prelungirea străzii Zorilor de unde în trecut olarii își procurau materia primă.

Întreape (Vizkoz), zonă denumită în partea Prundenilor unde pe vremuri a fost construit un dig și un canal care furniza apa necesară pentru moară.

Poligonul (Loveszin), situat în NV localității în formă de platformă, cu întrebuințare în trecut ca pășune. și amenajată pentru exerciții militare de tragere.

Prundeni (Porond), zonă pe malul stâng al văii Aiudului, cu mult prundiș și nisip.

Spinarea câinelui (Ebhat), zonă situată între Bercul Pietros și Coasta Aiudului la SV de localitate (HEPAT).

Șesul turcilor (Torokszallas), denumirea provine din sec al XVII-lea când sub ocupația turcească trupele și-au găsit sălaș în acest loc.

Sloboda (Szabaderdo), pădure la NV de Aiud, constituită din esență de stejar, fag și unele conifere., zonă de agrement la 12 km de Aiud.

Țifra (Czifra), zonă situată pe șoseaua Teiușului, în partea de S a mun. Aiud, un birt vestit în trecut, cunoscut și sub numele de terasa Căprioara.

Tinod, loc de șes după ce se coboară din Dealul Cocoșu, cu sol bun pentru horticultură, loc în care s-a amplasat fostul IAS Aiud, fost cătun datând din 1870.

Valea bulgară, o vale la NV de Aiud, care străbate pădurea Sloboda, denumire pur românească.

Valea bunzo (Bunczo), V. așezată între dealul Greabănuș și Herja, fiind locul unde mai demult, la capătul ei funcționa o crâjmă, unde cei din Gârbovele venind din Aiud salutând cu bună ziua, expresie care etimologic s-a transformat în "buanzo" apoi "bunzo".

Valea Coarnelor (Sompatak), situată pe colinele Herja unde se cultivă viță de vie și

pomi fructiferi, iar mai jos este răspândit fructul coarnelor.

Valea Lupului (Farkaspatak), situată între Culmile Herja la sud și Spinarea Câinelui respectiv Coasta Aiudului la N. S-au cultivat pomi fructiferi și viță de vie.

Valea Mureșului mort (Holt Maros), vechea albie a Mureșului, actualmente pășune cu copaci izolați de stejar, în NE localității în dreptul satelor Gâmbaș și Păgida.

Pițigoiului (cinege), deal situat în NV municipiului Aiud unde, în 1886 au fost găsite importante dovezi arheologice de locuire umană.

Parcul municipiului Aiud, vechi de peste 140 ani, un adevărat plămân verde al Aiudului, loc splendid de promenadă.

Cartierul Nou, format din totalitatea caselor noi (anii 1950 – 1960) pe partea stângă a străzii Transilvania, la ieșirea din oraș mergând spre Cluj.

Cartierul Gheorghe Doja, cuprinde ansamblul de blocuri construit în 1986, la capătul dinspre pădure al străzii Ghe. Doja.

Cartierul central, situat în partea centrală a mun. Aiud, ansamblul de blocuri construit în 1985 – 1994 pe strada Transilvaniei.

Zona gării, cuprinzând ansamblul de blocuri de pe străzile Horea, Coșbuc, Morii (1958 – 1961 și 1980).

Zona industrială, cuprinzând vechile mari întreprinderi, IMA și IPB.

Cartierul Micro 3, ansamblu de blocuri, construit în anii 1966 – 1981, pe partea dreaptă a străzii ce duce spre Ciumbud.

Cartierul Sergent Hațegan, (poreclit Dallas), construit între străzile Ion Creangă și Ecaterina Varga, în anii 1981 – 1986.

Gostat, zonă identică Tinodului.

Zona Cetății, ansamblu medieval al Cetății Aiudului situat în centrul municipiului Aiud.

Bufa, cartier țigănesc situat la marginea de est a mun. Aiud.

Budu, cartier țigănesc situat în Aiudul de Sus.

Brotoi, cartier țigănesc din Aiudul de Sus.

Denumirile localităților componente și aparținătoare ale municipiului Aiud

Nr. crt.	Denumirea actuală a localității	Denumiri vechi
1.	Aiudul de Sus	Sacerdos de Enyd Superiori, Felejud, Feleiud, Aiud II
2.	Ciumbrud	Villa Chumrud, Chumbard, Schumbrud, Csombord
3.	Sâncrai	Sanctus Rex, Zenthkyral, Szent Kiraly, Sâncraiu
4.	Păgida	Villa olachalis Apahida, Apahyda, Pasida,
5.	Gâmbaș	terra Gumbas, , Gumbas, Gymbas, Gombas
6.	Măgina	sacerdos de Musna, Musnahaza, Musina, Mușina
7.	Gârbova de Jos	terra Vrbo, Villa Orbo, Orbov, Magyar Gyrbo
8.	Gârbova se Sus	Felsoorbo, Olahorbo, Felso –Gtrbu, Felso- Orbo
9.	Gârbovița	Koseporbo, Gârbovicza, Gerbovicza, Kozep – Orbo
10.	Țifra	Czifrafogado

BIBLIOGRAFIE

1. Buza M., *Toponimie geografică românească*, Edit Univ. „Lucian Blaga”, Sibiu., 2002.
2. Iordan, I., *Toponimia românească*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.
3. Suci, C. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, 1960.
4. Socaciu, O., Takacs, M., *AIUD localitate urbană multiseclară*, Anno Domini 2010.